

Поема

Були на хуторі пани,
І пан і пані небагаті.
І дочечка у їх росла,
Уже чимала піднялась;

І генерал її посватав,
Бо страх хорошая була,
А генерал був страх багатий,
От і талан господь послав
На вбогий хутір, ублагали
Царя небесного! Взяли
Її гарненько одягли
Та у неділю й повінчали,
І генеральшею назвали,
І цугом в Київ повезли¹.
Було на хуторі погане
Мале байстря, свиней пасло,
Петрусем звалось; на придане
Воно за панною пішло
У генеральськеє село
Свиней же пасти, безталанне.

За балом бал у генерала,
За генеральшею чимала
Орда панів і паничів;
І генеральша уночі
Тихенько плакати собі стала.
«Занапастила мене мати,
Зов'яне марне у палатах
Краса і молодість моя».
«Ти, душко, плачеш?» — «Хто се, я?
Ні, я не плачу...» — «Знаєш, Маню,
У городі тепер армяни,
Купи собі, мамуню, шаль».
«Мені не треба тії шалі».
«Не завдавай же серцю жалю!

Купи, голубко! Не печаль
Мого ти серця! А весною
В Париж поїдемо з тобою
Або поїдемо в село,
Як схочеш, серце».
Тихо, тихо
Зима минала, кралось лихо
Та в самім серці й уляглось
У генеральші молоді.
Поїхали в село весною,
В селі банкети загули,
А генеральша плаче, плаче,
А генерал того не бачить,
А всі вже бачили в селі.

З нудьги із двору погуляти
Якось, задумавшись, пішла,
Та аж за царину зайшла,
Та й бачить, що пасе ягнята
Мале хлоп'яточко в стерні.
«О горе, горенько мені!
Що я робитиму на світі?
Се ти, Петрусь?» — «Авжеж, я».
«Ходім до мене, будем жити,
Як там на хуторі колись
Жили, жили». Та й похилилась,
Очей не зводячи, дивилась
На Петруся. Одним одна
І виростала, й діувала,
І за старого генерала
Занапали, продали!
І вкупі гроші пропили...
І тяжко, тяжко заридала.
«Ходімо, серце, погулять!
Ходім, Петрусь, в сад, в палати»
«А хто ж тут буде доглядать,
Хто попасе мої ягнята?»
«Нехай хто хоче!» — Й повела
Його в палати. А в палатах
Причепурила, одягла,
А потім в школу оддала.
І любо їй. Нехай радів,
Поки надія серце гріє,
Поки росте з того зерна

Або кукіль, або пшениця.
Бо ми не знаєм, що твориться
У його там. А він хоч зна,
Та нам не скаже. Якби знала
Матуся горенько твоє,
Чи оддала б за генерала
Дитя єдинеє своє?
Не оддала б... А втім, не знаю...
Бо всякі матері бувають.

Минають дні собі поволі,
Петрусь до школи та із школи
З книжками ходить та росте.
Сама аж ніби молодіє,
І генерал собі радіє,
Що діло, бачите, святе
Удвох-таки вони зробили.

Петра на волю одпустили,
Зимою в Київ одвезли,
І там у школу оддали,
І там чимало поповчили.
Вернувся з Києва Петрусь
Уже Петром і паничем,
І кучері аж по плече,
І висипався чорний ус,
І ще... Та се ще не втече,
Розкажем іноді колись
Про те, що снилося Петрові.
А генеральші чорнобровій
Що тепер снилося? то ми
Оце й розкажемо.

Перед іконою пречистої
Горить лампада уночі.
Поклони тяжкії б'ючи,
Ридала, билася... нечистую
Огненную сльозу лила.
Вона благала пресвятую,
Щоб та її... щоб та спасла,

Щоб одурить їй не дала —
Пренепорочная! І всує.
Молитва їй не допомогла:
Вона, сердешна, одурила,
Вона, небога, полюбила
Свого Петруся. Тяжко їй!
Душі негрішній, молодій!
Та що ж робить Не стало сили,
Сердега разом одурила.
Та й як його одній святії
Прожити літа молодії?
Вони ж не вернуться! Як хоч,
А лихо, кажуть, перескоч,
А то задавить. Генеральша
Не перескочила, бо їй
Хотілось жити, молодій!
Хотілося б... Густенька каша,
Та каша, бачте, та не наша,
А наш несолений куліш —
Як знаєш, так його і їж.

«Петрусью! Друже мій єдиний!
Мое ти серце! мій ти сину!
Рятуй мене, рятуй! рятуй!
О матер божая! розкуй
Мою ти душу!» І ридала,
І батька й матір проклинала,
І все на світі. А Петрусь,
Її єдина дитина,
Гуляв собі пренеповинний
В саду та арію якусь
Мугикав стиха. Більш нічого
Петрусь не бачив. А небога
Сама не знає, що робить?
І що їй діяти з собою?
Або сховатись під водою,
Або принамені розбить
О стіну голову...
«Поїду в Київ, помолюся.
Молитва, може, прожене
Диявола... О! мій Петрусью!
Молитва не спасе мене,
Я у Дніпріві утоплюся!»

Моліте господа, дівчата,
Моліте господа, щоб мати
І вас отак не завдала
За генерала, за палати
І вас отак не продала.
Любітесь, діточки, весною.
На світі є кого любить
І без користі. Молодою,
Пренепорочною, святою
В малій хатині буде жить
Любов та чистая. І буде
Святий покой ваш стерегти
І в домовині. Що ж то буде
З превосходительною? Що ти
Тепер робитимеш з собою,
З своєю божою красою?
Хто стерегтиме твій покой,
Украдений твоїм Петрусем?
Хіба архістратиг²? Та й той
Не встереже тепер. Боюся,
І вимовить боюсь тепер
Твоє грядущее...

У Київ їздила, молилась,
Аж у Почаєві була.
Чудовная не допомгла,
Не допомгла святая сила.
А ти аж плакала, молилась —
Та й занехаяла. Везла
Назад гадюку в серці люту
Та трошки в пляшечці отрути.
Не їла три дні й не пила,
Вернувшись з прощі. І три ночі
Не спала; впали карі очі,
Засохли губи; і вночі
Щось, ходя, шепче сміючись.
Аж тиждень так собі нудила,
А потім трути розвела
І генерала напоїла
Та й спать, упоравшись, лягла.
«Тепер старого поховаю,
А молодого привітаю

Та й буду жить собі та жить,
Петруся-серденько любить»,—
Подумала чи то сказала.
Хотіла спать, але не спала.
І ждала світу, і дожить
До світу божого боялась.

І задзвонили вранці-рано
По генераловій душі;
Заговорили щось погане,
До генерала ідучи
Прощатись, люде. Аж гуде,
З усіх усюд народу йде,
Та щось шепочуть про отруту
І судових неначе ждуть,
І разом стихли на минуту.
Приїхали; ножі беруть,
І генерала розчиняють,
І яд находять в животі.
Громада глухо присягає.
Заприсягла. Питає суд:
«Тепер скажіте, християни,
Хто отруїв його?» Гудуть,
Мов стиха дзвони. «Пані! Пані!»
Громада зично загула.

Тойді на ґанок виходжає
І до громади промовляє
Петрусь. І каже: «Я зробив,
Я генерала отруїв,
А ви не знаєте нічого!»
Взяли Петруся молодого
Та в город в путах одвезли.
Його недовго мордували
В тюрмі, в суді, а в добрий час
В кайдани добре закували,
Переголили про запас;
Перехрестивсь, отак убраний,
І поволік Петрусь кайдани
Аж у Сибір...

[Перша половина 1850,
Оренбург]

1. *І цугом в Київ повезли...* — запряжкою по дві або три пари коней одна за одною.

2. *Архістратиг* — головний начальник війська; за біблійною легендою, один з семи начальників над ангелами. Тут архангел Михаїл.